

Особливості механізмів діяльності організацій громадянського суспільства в країнах розвинутої демократії

Олена КЛИМЕНКО,
кандидат політичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу історії країн Азії та Африки
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

12

На основі найуживанішої термінології політичних наук визначено змістове наповнення категорії «організації громадянського суспільства». Проаналізовано механізми функціонування організацій громадянського суспільства як добровільних недержавних некомерційних гравців у контексті визначених владою повноважень. Зосереджено увагу на механізмах, які мають практичне значення для поліпшення діяльності організацій громадянської ініціативи. Розглянуто механізми, що відповідають за постійний характер роботи ОГС та пов'язані з умовами їхнього існування. Підкреслено важливість механізмів, котрі сприяють удосконаленню управління ОГС та прозорості їхньої діяльності. Виокремлено механізми, орієнтовані на процеси саморегулювання «третього сектору».

Ключові слова: організація громадянського суспільства, некомерційна організація, правовий статус, фінансування, держава, прозорість, самоуправління.

Особенности механизмов деятельности организаций гражданского общества в странах развитой демократии

Олена КЛИМЕНКО, кандидат политических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела истории стран Азии и Африки Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

На основе наиболее употребляемой терминологии политических наук определено смысловое наполнение категории «организации гражданского общества». Проанализированы механизмы функционирования организаций гражданского общества в качестве добровольных негосударственных некоммерческих игроков в контексте определенных властями полномочий. Сосредоточено внимание на механизмах, которые имеют практическое значение для улучшения деятельности организаций гражданской инициативы. Рассмотрены механизмы, отвечающие за постоянный характер работы ОГО и связанные с условиями их существования. Подчеркнута важность механизмов, способствующих совершенствованию управления ОГО и прозрачности их деятельности. Выделены отдельные механизмы, ориентированные на процессы саморегулирования «третьего сектора».

Ключевые слова: организация гражданского общества, некоммерческая организация, правовой статус, финансирование, государство, прозрачность, самоуправление.

Peculiarities of the Mechanisms of Functionality of Civil Society Organizations in Developed Democracies

Olena KLYMENKO, Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of the History of Asian and African Countries of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

Based on the most commonly used terminology of political science, the essence of the category 'civil society organizations' is determined. Functional mechanisms of civil society organizations as voluntary, non-governmental, and nonprofit actors in the context of their powers determined by the authorities are analyzed.

The emphasis is put on the mechanisms that have practical importance for improvement of operation of the CSO. Mechanisms ensuring permanent nature of the CSOs' activities and related to the conditions of their existence are examined. Importance of the mechanisms to contribute to improvement of the CSOs' management and transparency is underlined. Certain mechanisms focused on the processes of self-regulation of the 'third sector' are studied.

Keywords: civil society organization, nonprofit organization, legal status, funding, state, transparency, self-administration.

Організації громадянського суспільства є невід'ємною складовою і показником розвитку громадянського суспільства. Інституціональні форми громадянського суспільства відрізняються від форм держави, родини або ринку. Водночас у практичній площині межі держави, громадянського суспільства (ГС), бізнесових відносин є складними, взаємопов'язаними і розрізняються переважно лише ступенем формальності, автономності та впливу. Зрештою, без перебільшення можна стверджувати, що організації громадянського суспільства є системоутворювальним компонентом діяльності ГС та всепронизувальним елементом громадянської ініціативи в державі. Оскільки громадянське суспільство є самоорганізованою системою соціальних відносин між індивідами, громадські організації є своєрідною підсистемою, котра спонукає до руху громадянського суспільства. Відтворення політичної системи в країнах розвинутої демократії або таких, які прагнуть наслідувати, трансформувати свої системи до функціональних моделей демократії, неможливе без урахування розвиненої системи громадських об'єднань.

У західній науковій думці існує досить усталене розуміння організацій, які належать до категорії громадянського суспільства. Так, Центр громадянського суспільства Лондонської школи економіки та політичних наук сформулював одне з найпоширеніших нині визначень громадянського суспільства, котре використовують як уряди різних країн, так і міжнародні організації для того, щоб узагальнити, на кого розраховані їхні програми співробітництва: «Громадянське суспільство складається з таких організацій, як зареєстровані благодійні установи, недержавні організації з розвитку, спільноти, жіночі організації, організації, побудовані на довірі, професійні асоціації, профспілки, групи взаємодопомоги, соціальні рухи, асоціації бізнесу, коаліції та групи із захисту прав та різних поглядів» [5].

У наукових дослідженнях щодо громадянського суспільства традиційно застосовують термінологію, за допомогою якої визначають сукупність організацій громадянського суспільства. Для уникнення розбіжностей у тлумаченні механізмів функціонування організації ГС маємо розглянути основні терміни наукової практики для пояснення діяльності організацій громадянського суспільства. Загалом аналітики пояснюють сутність відповідних організацій за допомогою трьох основних понять, а саме: «неурядові організації», організації «третього сектору» та «некомерційні організації». Ці категорії відображають зміст відповідних недержавних гравців залежно від проблематики дослідження або теоретичних підходів, за допомогою яких відповідно аналізують їхню діяльність.

Завдяки ООН, а пізніше й іншим міжнародним міждержавним організаціям (Рада Європи, МВФ, ЮНЕСКО, МОП) у міжнародній практиці стосовно добровільних громадянських ініціатив безприбуткового характеру використовують поняття «неурядові організації» (*non-governmental organizations*). Цей термін акцентує увагу на автономності організацій громадянської ініціативи щодо держави та уряду. З'явившись у період державно-центричної системи міжнародних відносин, термін слугував для визначення громадянської активності людей, що походила знизу, оминаючи ініціативи урядових, владних, державних структур. Нині в документах більшості міжнародних організацій організації громадянського суспільства фігурують саме як неурядові організації. Водночас на національному рівні стосовно відповідних організацій може застосовуватися така термінологія, як «некомерційні організації». Зважаючи на те, що, приміром, у США некомерційний сектор є ще й одним із самостійних розділів економіки (економіки неринкових послуг), використання такої термінології об'єктивно відображає суть організації щодо економіко-політичних процесів у країні.

Поширеною в працях теоретиків громадянського суспільства є термінологія «треть сектор» щодо аналізу діяльності організацій громадянської ініціативи. Нині третій сектор є об'єктом інтенсивних досліджень з огляду на його устрій у співвідношенні з відомими першими двома секторами, якими є, відповідно, держава та бізнес. Оскільки

три третій сектор (організації громадянського суспільства) пізніше інституціоналізувався, окреслився як самостійний елемент політико-економічних, суспільних відносин, значення його дослідження як взаємозалежної складової існування демократичної держави залишається актуальним для політологічних досліджень.

Становлення інститутів громадянського суспільства привело до істотних змін у діяльності організацій громадянської ініціативи. Криза державного соціального патерналізму в країнах Заходу, зростання тенденції до глобалізації по всьому світу актуалізували загальноживане поняття «некомерційні організації» і щодо організацій громадянського суспільства, і щодо інших фондів, центрів, асоціацій, місій, які, за традиційними уявленнями про громадянську ініціативу, не завжди вважаються суб'єктами громадянського суспільства. Термін «некомерційні організації» є найуживанішим для пояснення діяльності спільнот громадянської ініціативи, оскільки відображає один із важливих аспектів їхньої діяльності в умовах змінюваної ролі держави та недержавних гравців.

На основі численних досліджень, проведених у межах відомих програм, об'єднаних під назвою «Порівняльний проект некомерційного сектору» (*The Comparative Nonprofit Sector Project*) Університету Джона Гопкінса в м. Балтимор (штат Меріленд, США), були сформульовані критерії, за якими організації вважаються некомерційними. Серед основних – наявність неформальної організаційної структури, незалежність від держави (водночас за організацією залишається право отримання коштів від держави), розподіл прибутку, відмінний від принципу комерційних організацій (тобто такий, що відповідає цілям діяльності організацій, а не виплаті акціонерам), дотримання принципу самокерування, добровільний характер діяльності (зберігається можливість використання найманої праці) [6].

Недержавні неприбуткові організації, що становлять фундамент громадянського суспільства, відрізняються одна від одної сферою діяльності, розмірами та джерелами фінансування, впливом.

На відміну від структурованої та вертикальної моделі державних інститутів організації громадянського суспільства є відновлювальною горизонтальною інтегрованою моделлю мережевих відносин людей. На підтримання цієї структури орієнтовано численні механізми, які дають можливість НКО виконувати свої функції в суспільстві.

Досвід НКО дає змогу виокремити певну групу механізмів, за допомогою яких у правовій державі громадянська ініціатива набуває завершених рис, відображених в особливостях діяльності цих недержавних гравців. Перше, це механізми, пов'язані з умовами існування організацій громадянського суспільства, які передбачають право організацій на діяльність у суспільстві, визначають статус НКО, можливості перевірки з боку держави їхньої діяльності. По-друге, це механізми, що відповідають за постійний (безперебійний) розвиток НКО. Вони пов'язані з визначенням та розв'язанням проблем фінансування, оподаткування, залученням волонтерів, використанням нетрадиційних форм отримання коштів тощо. Приватно-державне партнерство становить третю групу механізмів функціонування організацій громадянського суспільства. Воно визначає можливості та рівні права НКО на державне співробітництво. Четверта група механізмів покликана сприяти вдосконаленню управління та прозорості діяльності НКО. Вона передбачає систему підтримки діяльності організацій громадянського суспільства, а також підтримку засобів для поширення відкритості інформації НКО для громадян та доступу до неї. Останньою групою механізмів вважають важелі, орієнтовані на процеси саморегулювання третього сектору. Норми, права, що добровільно приймаються НКО, система контролю за виконанням прийнятих норм є предметом удосконалення цієї групи механізмів для НКО. Особливістю перелічених механізмів є те, що їх застосування залежить значною мірою від функціонування демократичних політичних інститутів, наявності ринкових відносин в економіці та доброї волі громадян щодо участі в НКО.

Норми, що стосуються правосуб'єктності НКО, дають змогу виступати не від імені її членів або установників, а від власного імені. Фактично умови для існування організації ГС визначаються їхнім правовим статусом. Зрештою, принципи та механізми, що регулюють діяльність НКО, походять від правосуб'єктності організацій.

Офіційний статус організацій визначається внутрішнім громадянським законодавством. Набуття правосуб'єктності НКО відбувається в країнах по-різному. В деяких державах правосуб'єктність НКО виникає автоматично під час їх створення. У більшості країн набуття правосуб'єктності регулюється певними нормами та процедурами. Надання статусу суб'єкта права здебільшого належить до компетенції адміністративних органів, проте іноді цю функцію можуть виконувати суди. У законодавчій системі держав, якою регулюється діяльність НКО, існують відмінності, котрі пов'язані переважно з розвиненістю державних політичних інститутів.

У США, приміром, основою громадянського суспільства є некомерційні організації, які мають бути зареєстровані в Міністерстві юстиції. Вони підпадають під податкові пільги для організацій, діяльність яких спрямована не на розподіл прибутку. На федеральному рівні діє єдиний типовий статут для НКО. Для організацій громадянського суспільства основною умовою діяльності є отримання в адміністрації штату реєстраційного сертифіката, який видається на підставі заяви. Також необхідно отримати дозвіл відповідного державного органу залежно від сфери діяльності НКО (наприклад, органів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення) [4].

Створення ОГС не потребує схвалення урядом, вони не зобов'язані реєструватися у податкових органах та надавати обов'язкові щорічні звіти.

Постійний характер діяльності НКО значною мірою залежить від фінансування організацій і пов'язаних із ним проблем оподаткування, розподілу коштів, відновлення ресурсів діяльності. За таких обставин високий рівень економіки та постійний характер ринкових відносин у країні є найкращою запорукою отримання організаціями коштів із різних джерел.

В європейських дослідженнях щодо джерел фінансування НКО найчастіше виокремлюють такі групи донорів. По-перше, офіційні надходження від урядових структур; по-друге, приватні надходження від приватних та корпоративних спонсорів, а також волонтерські надходження; по-третє, самофінансування, тобто доходи, отримані від обміну товарами та послугами [3]. Відомі дослідники громадянського суспільства Лестер Саламон та Гельмут Анхайер вважають, що структура джерел фінансування НКО впливає на характер їхньої діяльності. Якщо в бюджеті переважає частка державних коштів, приватних та корпоративних фондів, діяльність спрямовують здебільшого на соціальні проблеми. Якщо переважають кошти, зароблені власне організаціями, зростає тенденція до персоналізації послуг організації [8, с. 321–322]. Водночас, як свідчить досвід західних держав, безперебійна робота НКО можлива завдяки використанню численних джерел надходження коштів. Єдине джерело фінансування може призвести до неплатоспроможності НКО і стати передумовою для припинення її діяльності. Фактично перед НКО постає потреба шукати різні джерела фінансування. Диверсифікація джерел фінансування допомагає компенсувати брак коштів через втрату одного чи кількох спонсорів шляхом компенсації коштами з інших джерел. У Сполучених Штатах Америки та країнах Європи існують понад 10 тисяч приватних та корпоративних фондів, які переважно фінансують проекти у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, соціальної допомоги та правової освіти.

У країнах Європи та США також існує гнучка права система, яка передбачає диференційований підхід до можливостей використання коштів та оподаткування донорів НКО. Так, французьке законодавство визнає два види статусу некомерційних організацій «громадянської допомоги». До першої групи належать організації зі статусом громадянського інтересу, донори організацій цьо-

го статусу мають податкові пільги. До другої – організації зі статусом громадянського служіння. Вони мають ширший спектр податкових і фінансових пільг. У Німеччині податковий статус визначає можливості організації громадянського суспільства займатися певними проблемами політичної сфери суспільства. Наприклад, організації без статусу податкових пільг можуть займатися широкою політичною діяльністю, включаючи підтримку політичних партій. Натомість НКО з податковими пільгами від держави заборонено витратити свої активи на користь політичних партій. Відтак сфера діяльності НКО та цілі, поставлені нею для досягнення соціального добробуту, визначають її пріоритетність в отриманні певних фінансових пільг від держави. США за рівнем фінансового забезпечення НКО випереджають такі країни, як Німеччина, Велика Британія, Франція, Швеція. Водночас система витрат коштів для організацій громадянського суспільства в країні чітко регламентована з урахуванням досвіду і можливостей діяльності НКО. Так, у бухгалтерському стандарті США (№ 117) «Фінансова звітність некомерційних організацій» фонди НКО поділяються на певні категорії, а саме: обмежені до витрат (*permanently restricted*) та необмежені (*unrestricted*). Характерно, що до другої категорії належать кошти, зароблені самими НКО. Їх можуть вільно використовувати на визначену діяльність без пояснення мети реалізації [4]. Така само норма фінансового контролю діє й у країнах Європи (приміром, у Франції, Фінляндії).

Важливою складовою функціональної діяльності організації громадянського суспільства є їхня взаємодія з державними інститутами. Ресурси держбюджету в країнах Заходу найчастіше розподіляють на соціальні програми за жорсткими затвердженими стандартами. Робота держустанов орієнтована переважно на обслуговування конкретних найуразливіших категорій населення, які потребують першочергової допомоги. Відтак діяльність НКО залишається незамінною в таких сферах, як допомога бідним в отриманні доступного житла, профілактика захворювань, діяльність родинно-навчальних асоціацій, політична, екологічна, правова освіта громадян тощо. Серед загальної кількості програм, профінансованих федеральним бюджетом США в першому десятилітті XXI століття, на НКО припадало приблизно 54%, на урядові агенції – 42%, на комерційні структури – 4%. Користь від співробітництва з НКО підтверджується, крім численних угод про взаємодію, наявністю пільгових кредитів, субсидій на сплату позикового відсотку, гарантій по позиках у комерційних банках, безкоштовного часу на державних телеканалах.

Принципи демократії зобов'язують державу сприяти тому, щоб організації громадянського суспільства були представлені в діяльності її органів і відомств, орієнтованих на прийняття рішень з найактуальніших проблем суспільства. Зокрема, це підкреслюється у відомих Паризьких принципах Генеральної Асамблеї ООН, що стосуються статусу національних установ, які займаються заохоченням та захистом прав людини: «Склад національної установи..., що бере участь у діяльності стосовно заохочення та захисту прав людини, встановлюється процедурою..., зокрема шляхом представництва в ній неурядових організацій, що займаються питаннями прав людини та боротьби проти расової дискримінації...» [1].

Спроможність НКО отримувати необхідну інформацію, швидко та якісно приймати рішення повною мірою використовують уряди та органи влади в країнах розвиненої демократії. Зі свого боку, організації громадянського суспільства покликані залишатися відкритими для діалогу як з урядами, так і з суспільством. Зрештою, специфіка роботи організацій громадянського суспільства зумовлює як опозиційний характер їхніх відносин з урядами, так і співробітництво. Річ у тім, що завданням багатьох НКО є забезпечення підзвітності державних органів. НКО спостерігають за роботою певного державного відомства (це може бути антикорупційна діяльність, захист прав людини, соціальні програми допомоги незахищеним верствам населення тощо). У разі незадовільної роботи органів влади НКО мають право (і це фактично є складовою

їхньої роботи) озвучити свою думку, готувати довідки та інші матеріали, подавати їх на розгляд інших державних інстанцій, вимагати реформ у сфері діяльності відповідних відомств. За відповідних дій з боку відомств НКО мають право здійснювати контроль за виконанням прийнятих рішень. Прикладом такої роботи є активність американської НКО *Watch*, яка є членом Національної асоціації програм судового моніторингу або Центру Брейді із запобігання насильству із застосуванням зброї.

Механізми взаємодії органів влади та некомерційних організацій функціонують у спосіб, котрий дає можливість обом бути як самодостатніми у своїй діяльності (форми, засоби, методи роботи), так і підзвітними одне одному відповідно до вимог громадянської справедливості (відображених у правовій системі держави).

Важливим механізмом діяльності НКО, який виконує своєрідні функції «м'якої сили», є сприяння прозорості діяльності НКО, надання їм правової підтримки в цій сфері, а також заохочення відкритості інформації для громадян та доступу до неї. Особливістю є те, що державні установи в цій ролі виступають переважно як органи з рекомендаційними функціями діяльності. Численні міжнародні неурядові організації, національні центри здійснюють підтримку організацій громадянського суспільства в цій царині. Так, відомий міжнародний альянс *CIVICUS*, котрий об'єднав у своїй діяльності НКО та громадських активістів із понад 100 країн, всіляко сприяє розвитку громадянських ініціатив та підвищенню стандартів прозорості звітності НКО як на місцевому, так і на національному рівнях.

Спеціалісти з менеджменту НКО є практично в усіх великих бізнес-школах як у США, так і в Європі. Крім того, в американських університетах є близько двадцяти спеціальних центрів, які займаються одним з актуальних аспектів некомерційної діяльності – філантропією та благодійністю. Наприклад, у центрі з філантропії Університету Індіана діє центр «Вирощування філантропії» (*Philanthropy Incubator*), мета якого – допомогти тим, хто має можливість витратити гроші, використати їх з найбільшою користю для потреб суспільства [7]. Численні періодичні та інтернет-видання покликані допомогти активістам НКО зробити діяльність НКО не тільки прозорою, а й доступною для якомога більшої кількості громадян.

Попирення набули різні довідники та підручники для організаторів НКО. Одним із них є відоме видання «Мистецтво керівництва» (*'Leadership skills'*), яке має понад 200 сторінок великого формату і витримало кілька видань [2, с. 80–82]. У підручнику, орієнтованому на керівників некомерційних організацій, підкреслюється відповідальність керівництва в діяльності НКО. Ще одне провідне американське видавництво *Wiley* видає для активістів та громадських діячів спеціальну серію книжок з фінансів та бухгалтерського обліку, фандрайзингу та пошуку грантів, менеджменту й лідерства в некомерційних організаціях, а також права.

Найкращим способом забезпечення відповідальної поведінки НКО є сприяння саморегулюванню в цьому секторі. Для цього в деяких країнах створюють кодекси поведінки для організацій у певних сферах їхньої діяльності, які дають можливість групам НКО забезпечувати потреби в цьому секторі. Саморегулюванню організацій громадянського суспільства сприяють також численні навчальні центри з керівництва НКО, центри вдосконалення діяльності організацій громадянського суспільства (серед яких перелічені вище), котрі водночас сприяють і державно-приватному співробітництву та вдосконаленню управління НКО. Загалом правова система держав сприяє процесам саморегулювання НКО.

Зрештою, компетентний та відповідальний внесок організацій громадянського суспільства в процесі формування державної політики розширює застосування законодавства і підвищує серйозність рішень, котрі приймають на державному рівні в країнах розвиненої демократії.

Незважаючи на те, що НКО й державні інститути мають іноді різне ставлення до діалогу, в інтересах обох об'єктивно залишається необхідність удосконалення механізмів діалогу та консультацій, оскільки і держава, і громадянське суспільство мають одну мету – розв'язання проблем суспільства і задоволення потреб його членів. Як свідчить досвід, діяльність НКО не можна замінити діяльністю органів державної влади, партій або соціально орієнтованих бізнесових структур.

Процес удосконалення НКО та механізмів їхнього функціонування є доказом зрілості громадянської свідомості, зростання значущості демократії та ідей громадянського суспільства в структурі національної державності.

Список використаних джерел

1. Принципы, касающиеся статуса национальных учреждений, занимающихся поощрением и защитой прав человека (Парижские принципы): Приложение к Резолюции № 48/134 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1993 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/paris.shtml
2. Городецкая И. Е. Добровольческое движение в США / И. Е. Городецкая // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 1. – С. 78–86.
3. Кондаурова В. Специфика функционирования неправительственных организаций в Европейском Союзе: специализация, проблемное поле, перспективы развития // Энциклопедия знаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pandia.org/text/78/051/29126.php>
4. Международные акты о правовом статусе НПО / Официальный сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-npo.nsf/makts>
5. Anheier H. K. How to Measure Civil Society / Center for Civil Society of the London School of Economics and Political Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fathom.lse.ac.uk/features/122552/>
6. Comparative Nonprofit Sector Project (CNP) / The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector>
7. Foundation Incubator to Merge with Indiana University's Center of Philanthropy // Philanthropy News Digest. – 12 July 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philanthropynewsdigest.org>
8. Salamon L. M. Global Civil Society: Dimensions of the Non-Profit Sector / [L. M. Salamon, H. K. Anheier [and others]]. – Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. – 512 p.

References

1. *Principy, kasaiushchiesia statusa natsionalnykh uchrezhdenii, zanimaiushchikhsia pooshchreniem i zashchitoy prav cheloveka (Parizhskie principy): Prilozhenie k Rezoliutsii No. 48/134 Generalnoi Assamblei OON ot 20 dekabria 1993 goda* [Principles relating to the status of national institutions for the promotion and protection of human rights (The 'Paris Principles')]: Annex to Resolution 48/134 of the General Assembly of 20 December 1993]. Available at: <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/paris.shtml>
2. **Gorodetskaia I. E.** (2001) 'Dobrovolcheskoe dvizhenie v SSHA' [Volunteerism in the USA], *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia* 1: 78–86.
3. **Kondaurova V.** 'Spetsifika funktsionirovaniia nepravitelstvennykh organizatsii v Evropeiskom Soiuze: spetsializatsiia, problemnoe pole, perspektivy razvitiia' [Specificity of the functioning of non-governmental organizations in the European Union: Specialization,

topical issues, prospects of development], *Entsiklopediia znanii*. Available at: <<http://www.pandia.org/text/78/051/29126.php>>

4. Official site of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, *Mezhdunarodnye akty o pravovom statute NPO* [International instruments on the NGOs' legal status]. Available at: <<http://www.mid.ru/bdcomp/ns-npo.nsf/makts>>

5. **Anheier H. K.** 'How to Measure Civil Society', Center for Civil Society of the London School of Economics and Political Science. Available at: <<http://fathom.lse.ac.uk/features/122552/>>

6. The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, *Comparative Nonprofit Sector Project (CNP)*. Available at: <<http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector/>>

7. 'Foundation Incubator to Merge with Indiana University's Center of Philanthropy', *Philanthropy News Digest*, 12 July 2005. Available at: <<http://www.philanthropynewsdigest.org>>

8. **Salamon L. M., Anheier H. K.** and others (1999) *Global Civil Society: Dimensions of the Non-Profit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Право знати свої права та обов'язки: до визначення в системі конституційних прав людини

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА,
головний консультант секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань правової політики та правосуддя

Висвітлюється малодосліджена в юридичній науці проблема місця конституційного права людини знати свої права та обов'язки (закріпленого в статті 57 Конституції України) в системі прав людини і громадянина. Наголошується на відсутності єдиного підходу до розуміння природи такого права в коментарях до Конституції, неоднозначності конституційної практики різних країн та недостатності наукових класифікацій прав людини щодо цього права. Розглядаються співвідношення права знати свої права та обов'язки з іншими правами людини, насамперед правом на інформацію, на звернення до органів влади та на правову допомогу. Відзначаються особливості цих прав, належність їх до однієї групи прав людини на участь у правовому процесі. Пропонується авторське визначення місця права знати свої права та обов'язки в системі прав людини, зважаючи на універсальний характер цього права.

Ключові слова: Конституція України, права людини, конституційні права, право знати свої права та обов'язки, система прав людини, класифікація, правовий процес.

Право знать свои права и обязанности: к определению в системе конституционных прав человека

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА, главный консультант секретариата Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики и правосудия

Освещается малоизвестная в юридической науке проблема места конституционного права человека знать свои права и обязанности (закрепленного в статье 57 Конституции Украины) в системе прав человека и гражданина. Отмечается отсутствие единого подхода к пониманию природы такого права в комментариях к Конституции, неоднозначность конституционной практики разных стран и недостаточность научных классификаций прав человека в отношении указанного права. Рассматриваются соотношения права знать свои права и обязанности с другими правами человека, прежде всего правом на информацию, на обращение в органы власти и на правовую помощь. Отмечаются особенности данных прав, принадлежность их к одной группе прав человека на участие в правовом процессе. Предлагается авторское определение места права знать свои права и обязанности в системе прав человека с учетом универсального характера этого права.

Ключевые слова: Конституция Украины, права человека, конституционные права, право знать свои права и обязанности, система прав человека, классификация, правовой процесс.